

NIEKOĽKO POZNÁMOK K FENOMÉNU ETNICITY V SÚČASNEJ SLOVENSKEJ HUMÁNNEJ GEOGRAFII

Juraj Majo

Univerzita Komenského v Bratislave, Prírodovedecká fakulta, Katedra humánnej geografie a demografie, e-mail: majo@fns.uniba.sk

Abstract: This paper aims at the certain position of the ethnicity and ethnic identity studies in current human-geography research in Slovakia. We attempt to discuss with the notion of ethnicity as a demographic factor and its more-less essential views that are still present in nowadays geographic discourse. With the aid of the historical data and current demographic figures we try to deconstruct existing myths, prove that populations of different ethnicity in one regions are demographically less distant than any other subpopulation of the same ethnicity elsewhere. Important position in studies aimed at ethnicity are dealing with the issue of censuses and the ethnicity topic is usually reduced to the topic of Roma ethnic group with continuous reproduction of essentialism, myths and generalization. We try to dispute with these issues claiming our request for methodological and paradigmatic shift towards and abidance by the recent trends in ethnology and anthropology studies.

Key words: ethnicity, Slovakia, essentialism, religion, Roma, myths, demography, cultural geography

1 ÚVOD

Komplikovaná a zároveň výrazne priestorová problematika akou je etnická štruktúra obyvateľstva zrejme nikdy nevymizne z vedeckého záujmu. Nielen z hľadiska často deštruktívneho a málo racionálneho pohľadu politiky, ale jej význam a vedecká krása pochádza zvnútra. Pohľad oslobodený od prizmy súčasných kváziodborníkov na všetko oslobodzuje a otvára nové dimenzie v hľadaní zákonitostí jej dynamiky, priestorového rozmiestnenia a medzietnických vzťahov. Hľadanie faktorov premien priestorového obrazu etnických identít nikdy neponúkne uspokojivú odpoveď. Pokúsime sa v nasledujúcich analýzach predostrieť niektoré kľúčové prepojenia etnicity s inými demografickými štruktúrami a niektorými procesmi a ich priestorovú variabilitu. Pokúsime sa naznačiť, že pri interpretácii regionálnych rozdielov si nemôžeme vystačiť so zjednodušujúcim štruktúrnym pohľadom vychádzajúcim zo všeobecných poznatkov zhora, ale zdroj rozdielov je potrebné hľadať primárne v regiónoch, zdola. Takýto zjednodušujúci pohľad je čiastočne aj dôsledkom toho, že

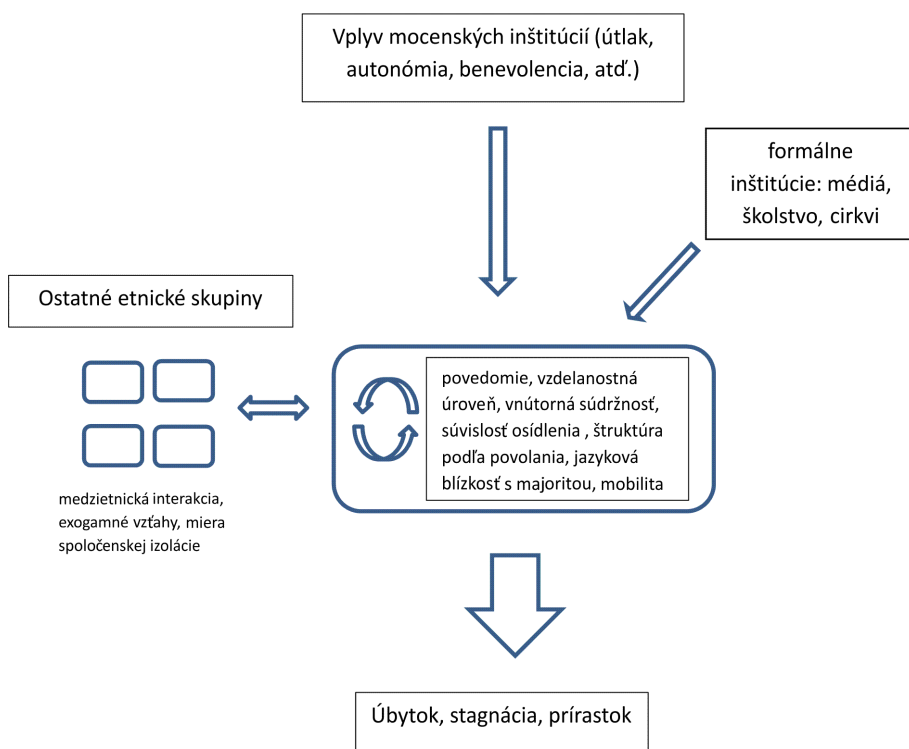
slovenská humánna geografia veľmi málo zatiaľ absorbovala zmeny v definovaní etnicity a skôr zostáva na esencialistickom pohľade, pričom niektoré potreby redefinície boli uvedené dávnejšie (Majo, 2009, s. 149-150), reflektujúc tak nové pohľady, ktoré sa objavili aj v našich spoločenských vedách po roku 1990. Na základe viacerých prác označených v humánnej geografii na Slovensku ako s prívlastkom etnické možno konštatovať, že primárnou témou je jedna, prevažne sociálne vylúčená skupina spájaná takmer výlučne s jednou etnickou skupinou. Tento pretlak prác s rómskou problematikou degraduje problematiku výskumu etnicity nielen v humánnej geografii, ale aj prispieva k nežiaducej esencIALIZácii etnicity do naučených schém a štruktúr a následnej živeľnej reprodukci.

2 NIEKOĽKO POZNÁMOK K FAKTOROM PREMIEN ETNICKEJ ŠTRUKTÚRY

Hľadanie faktorov, ktorými sa etnická štruktúra v čase a priestore mení nie je jednoduché. Okrem toho, mnohé procesy zostávajú latentné, sú prepletené a ťažko identifikovateľné s inými procesmi a následne sa nie jednoducho hľadá ich priestorová zákonitosť. Niekoľko vcelku podnetných faktorov analyzoval geograf Š. Očovský (1992). Päť analyzovaných faktorov etnických zmien sa však v mnohých aspektoch a s odstupom času javí ako neurčitých (spoločenské a historicko-geografické často splyvajú) a niektoré autor vôbec nespomína (etnicky exogamné manželstvá, medzigeneračná asimilácia). Ponechal by som autorom spomínané členenie etnických faktorov na **vnútorné** a **vonkajšie**. Vnútorné nevychádzajú len z individua ale z celej etnickej komunity a vonkajšie vychádzajú z okolitého prostredia. Či ide o okolité alebo majoritné etnické skupiny, inštitúcie, štát a podobne. Oba faktory predstavujú spojené nádoby a sú navzájom previazané, priam zacykľené. Akcia vyvoláva reakciu, bez ohľadu na to, či pochádza zvnútra etnickej skupiny alebo zvonka, preto je potrebné k etnicite pristupovať ako k permanentnému procesu a nie ako k statickému javu. Najmä z hľadiska času W. Zelinsky vo vzťahu k etnicite konštatuje: *„prítomnosť nikdy nedokáže úplne replikovať minulosť bez ohľadu na to, aká vplyvná minulosť mohla byť a bez ohľadu na to, ako klamne niektoré aspekty súčasného stavu môžu imitovať dávne fenomény“* (Zelinsky, 2001, s. 196-197). Medzi vnútorné faktory, ktoré determinujú početnosť etnickej štruktúry je najmä súvislosť etnického osídlenia. V kompaktnejšom etnickom zoskupení v rámci obcí či jej podcelkov je možné udržiavať a transmiťovať etnickú identitu oveľa jednoduchšie ako v diasporálnom osídlení. Rozpad tradičných komunít vidíme najmä po roku 1950. Prispeli k tomu nielen medzištátne presuny obyvateľstva po II. svetovej vojne ale aj masívne migrácie, ktoré zasiahli aj dovtedy uzavretý život komunít. Dôsledkom aj týchto pomerov dochádza k intenzívnejšej medzietnickej interakcii a k väčšej tolerancii exogamie. V exogamných manželstvách sa v mnohých priestoroch a kontextoch minoritné etnické povedomie transmiťuje v menšej miere ako v prípade endogamných manželstiev (Majo, 2011). Pri analyzovaní premien početnosti etnických skupín je potrebné preto brať do úvahy aj faktor asimilácie (Majo,

2009, s. 149), aj keď miera medzigeneračného odlivu je ťažko merateľná. Jediným ukazovateľom, ktorý by tento aspekt naznačil je podiel exogamných sobášov. V rokoch 2003 – 2012 uzatvárali Slováci 86 % homogamných sobášov, kým Maďari len 71 %. Podiel endogamných sobášov klesá u oboch národností, síce mierne, ale v prípade Maďarov je to mierne výraznejšie (v rokoch 2003 – 2012 poklesol podiel endogamných sobášov u Maďarov o 1,3 percentuálneho bodu, u Slovákov o 1,1 p. bodu). Vyšší stupeň endogamie maďarských snúbencov je zachovaný v Nitrianskom a Trnavskom kraji (76 %), čiže v regiónoch s ich súvislejším osídlením.

Medzi ďalšie významné faktory zachovania, resp. nezachovania etnickej identity na príklade maďarského obyvateľstva v SR patria podľa Botíka (1980, s. 3-5) aj relatívne výrazná jazyková odlišnosť a jazyková bariéra, intenzita sociálnej mobility, ktorej nízka zamestnanecká aj bydlisková mobilita majú rozhodujúci vplyv na kontinuitné pretrvávajúce prvkov tradičnej kultúry a etnickej špecifickosti (s. 33) (obr. 1). Podľa Bourhisa et al. (1981, s. 149) určujú vitalitu etnickej skupiny sociálne faktory (napr. ekonomický status, status jazyka v komunite), demografické faktory (napr. migrácia, miera exogamie) a inštitucionálna podpora (napr. médiá, vzdelanie, vláda, priemysel, náboženstvo).

Obrázok 1 Najvýraznejšie faktory vplyvu demografického rozvoja etnických skupín (spracované na základe Botík, 1980 a Bourhis, Gilles a Rosenthal, 1981)

3 NÁRODNOST' AKO DEMOGRAFICKÝ FAKTOR? AKÁNO, TAK ČÍM?

Z viacerých našich poznatkov je potrebné položiť si otázku, či národnosť ako taká je demografickým faktorom? Príčin, ktoré nás privádzajú k tejto otázke je viacero. V prvom rade národnosť nie je apriórny jav, je aktívne konštruovaná a nemá časovo a priestorovo univerzálne platné prvky, ktoré ju naplňajú. Priznávame, že v stredoeurópskom priestore ju definuje najmä materinský jazyk, avšak táto väzba aj v intercenзовých zisťovaniach slabne (Horecký, 2002, s. 43). Národnosť sa v spleti široko definovaných kultúrnych faktorov ovplyvňujúcich demografickú dynamiku javí ako jediná štatisticky zachytiteľná, pričom neraz dochádza k pochopiteľnému stotožneniu s kultúrou. Hranice etnickej identity a kultúrnej identity však nemusia byť totožnými (Barth, 1998, s. 38). Etnicita, možno s výrazným kultúrnym pozadím tvorí len pomyslenú bázu, v rámci ktorej dochádza k sociálnym a demografickým procesom. Tento príklad možno porovnať ku konzerve. Konzerva a jej obsah tvoria významový a použiteľný celok len spolu, nie osobitne. Navzájom sú to však nezávislé entity bez vzájomného vplyvu. Obal má na vnímaní konzervy kľúčový, nominálny, význam, umožňuje zaradenie a porovnávanie. Oveľa zložitejšie by ku komparácii došlo, ak by sme porovnávali obsah, čo je väčšinou na prvý pohľad ťažko definovateľné, ak nie nemožné. Preto na vyhodnotenie najmä apriórnych vlastností postačuje len prvotná informácia o obale. Podobne je to aj pri hodnotení demografických faktorov a národnostnej štruktúry. Národnostná príslušnosť predstavuje obal. Ten je jasne definovaný a štatisticky sledovaný. Obsah však predstavuje ťažko identifikovateľnú zmes impulzov, regionálnych a kultúrnych odlišností a náhodných vplyvov. Tak ako pri kúpe konzervy nemáme možnosť priamo hodnotiť obsah (chut'ovo) a rozhodujeme sa podľa informácií na obale, aj pri hodnotení vzťahov etnickej štruktúry a demografických procesov postupujeme rovnako. Máme k dispozícii naučený (viac alebo menej generalizujúci) obraz o určitom etniku a na základe neho vyhodnocujeme demografické správanie. Skutočne, na celonárodnej úrovni sú tieto rozdiely pomerne výrazné, čo môže byť interpretované ako etnický faktor. V mnohom sú východiskové predpoklady správne, avšak pri rozsiahlejších interregionálnych analýzach demografia a ani populačná geografia nedisponuje nástrojmi dôkladne identifikujúcimi zmes faktorov (analógia s obsahom konzervy). Preto aj etnicita (viac ako religiozita) môže mať na prvý pohľad rovnaký „obal“, ktorý vieme štatisticky vyhodnotiť, ale obsah sa líši od regiónu k regiónu, od obce k obci, či od jednotlivca k jednotlivcovi. Podobne to už dávnejšie definoval K. Barth, *„etnické kategórie vytvárajú akúsi organizačnú nádobu, ktorej obsah a množstvo sa v rozličných spoločensko-kultúrnych systémoch môže odlišovať: môžu mať významnú spojitosť so správaním, alebo vôbec nie, môžu byť prítomné v celom sociálnom živote, niekde len čiastočne.“* (Barth, 1969, s. 14).

Mnohokrát podvedome považujeme národnostnú a náboženskú príslušnosť za rovnocenné kultúrne ukazovatele. Ani zďaleka tomu však nie je. Národnostná príslušnosť so všetkými prvkami, ktoré ju naplňajú, nemôže mať taký výrazný ontologický vplyv na život jednotlivca (nemusí ísť o demografické správanie) ako konfe-

sia. V prvom rade etnická príslušnosť nemá dogmaticky definované pole existencie tak, ako konfesia. Jednoduchšie povedané, etnická identita v sebe neobsahuje prvky regulujúce správanie človeka tak, ako konfesia. Nemá ich definované ani písomne (posvätné texty, dogmy) a ani na žiadnej úrovni (komunita, národ) neexistujú inštitúcie, ktoré by „etnický život“ z hľadiska jednotného kultúrneho obsahu regulovali (snáď okrem jazyka a vysokej kultúry). Okrem toho, etnická príslušnosť nemá zvláštnu potrebu intenzívneho prežívania, ak je aj v spoločnosti prítomná, nemusí to naznačovať jej dôležitosť v každodennom živote a politike spoločnosti (Eriksen, 2008, s. 322) uvedomuje sa a prejavuje sa v interakcii, nemá potrebu vzývania transcendentnej bytosti ani následnej podriadenosti a v rámci komunity nemá predstavenú osobu, ktorá by na život a dodržiavanie pravidiel dohliadala (v konfesijnom prípade je to kňaz). Normy, zvyklosti nielen z hľadiska demografického správania, aj keď sa zdajú ako etnické, majú skôr konfesionálny základ doplnený hospodárskymi aspektmi, zdrojom obživy, či sociálnym statusom, čo naznačíme neskôr.

Na podporu otázky, či je národnosť vôbec demografickým faktorom ponúka odpoveď geografia, často v zobrazení priestorových rozdielov v populačnom pohybe, najmä čo sa týka plodnosti. Podobne ako pri iných charakteristikách spoločnosti, aj v prípade demografie možno hovoriť o západo-východnom gradiente. Týka sa to aj v rámci jednotlivých národnostných štruktúr obyvateľstva. Najmä v prípade dvoch najväčších etnických skupín Slovenska – Slovákov a Maďarov je možné zistenie, že plodnosť je v južných okresoch nižšia aj u Slovákov a aj u Maďarov.

4 VZŤAHY ETNICITY A INÝCH DEMOGRAFICKÝCH PROCESOV A ŠTRUKTÚR

Populácie odlišnej etnickej príslušnosti, ale žijúce v priestore s podobnými spoločenskými, ekonomickými a čiastočne aj prírodnými faktormi, tak si môžu byť z hľadiska viacerých ukazovateľov bližšie ako populácie rovnakej etnickej príslušnosti, ale žijúci v iných podmienkach. Vhodným príkladom sa javí porovnanie vekovej štruktúry Slovákov a Maďarov žijúcich v južných okresoch Trnavského a Nitrianskeho kraja (Dunajská Streda, Galanta, Šaľa, Levice, Komárno, Nové Zámky) a napríklad Slovákov žijúcich v regióne Horná Orava (okresy Námestovo, Tvrdošín). Z viacerých aspektov sa skutočne potvrdzuje, že Slováci a Maďari na južnom Slovensku sú si z hľadiska týchto ukazovateľov bližší, ako Slováci z južného Slovenska a z Oravy. Kritérium etnickej príslušnosti tak môže byť pri analyzovaní týchto ukazovateľov na tejto úrovni ako nevýrazný alebo skôr neurčitý argument spochybnený.

4.1 Etnicita a vzdelanie

Jedným zo špecifických spoločensko-kultúrnych ukazovateľov, kedy je štruktúry a paušalizujúci pohľad skreslený je aj otázka vzdelania. Východiskové analýzy v nedávnej minulosti (Gyurgyík, 2008; Paukovič, 1994; Bačová a Zeľová, 1994) ukazujú, že podiel vysokoškolsky vzdelaných Maďarov je podpriemerný. Je potreb-

né vyzdvihnúť, že ide o relatívny pojem a je možné ho korigovať tvrdením, že obyvateľstvo južného Slovenska všeobecne bez rozdielu národnosti ma v priemere nižšie dosiahnuté vzdelanie, čo vytvára v súčasnosti pomerne nepriaznivú situáciu z hľadiska ľudského potenciálu (Gajdoš, 2004, s. 58). Ak vezmeme do úvahy okresy s najvýraznejším podielom maďarského obyvateľstva na juhozápadnom Slovensku v nedávnej minulosti, tak podľa najnovších údajov z roku 2011 je podiel vysokoškolsky vzdelaných Slovákov u obyvateľstva nad 16 rokov veku v týchto okresoch 12,1 % (v SR 14,7 % Slovákov malo ukončený akýkoľvek stupeň vysokoškolského vzdelania) a podiel vysokoškolsky vzdelaných Maďarov je 8,8 % (v SR 8,7). Podiel vysokoškolsky vzdelaných Slovákov je v tomto regióne na úrovni 83 % celoslovenskej úrovne Slovákov a v prípade Maďarov je to na úrovni 101 %. Podobné ukazovatele sú aj v prípade obyvateľstva bez vzdelania. Podiel Slovákov bez vzdelania je v týchto okresoch spolu 15 % (v SR 15,1 %) a v prípade Maďarov 12,7 % (v SR 13,3 %). Zdanlivo menej priaznivé ukazovatele v oblasti južného Slovenska nemožno pripísať etnicite, ale skôr hospodárskym pomerom zameraných na poľnohospodárstvo a následne nižšou mierou industrializácie v období socializmu. Z celoslovenských ukazovateľov je však zaujímavé, že v období rokov 2001 – 2011 počet vysokoškolsky vzdelaných Slovákov a Maďarov narástol o rovnakú hodnotu 68 %.

4.2 Etnicita a konfesia

Spojenie etnicity a konfesie predstavuje jednu z najsilnejších väzieb v rámci kultúrnych demografických štruktúr. Do veľkej miery je tiež významným zdrojom identity, mýtov a esencionalizovania. Vďaka týmto vplyvom získavajú určité spojenia punc neprekonateľnosti. Z územia Slovenska máme viacero príkladov – gréckokatolícka konfesia je vnímaná ako výrazne rusínsky element, kalvinizmus ako maďarský, a na druhej strane vďaka deformovaným interpretáciám je nemecká menšina v historickom časovom a priestorovom kontexte na Slovensku neraz vnímaná ako prevažne luteránska. Dôležitým a často repetovaným prvkom vplyvujúcim na slovenskú identitu aj v súčasnosti je historicky dlhotrvajúca dominancia rímsko-katolíckej cirkvi v tomto priestore¹.

Do týchto idealizovaných a mýtami opradených väzieb však pragmaticky vstupuje priestor. Rozmiestnenie obyvateľstva v rozličných historických kontextoch narúša automatizované apriórne spojenie etnicity a konfesionality. Opätovne ukazuje, že štruktúrny pohľad má pri interpretácii svoje hranice a ukrýva bohatú priestorovú premenlivosť. Argumentačne silné sú ukazovatele zo sčítania obyvateľstva v roku 1880 a križové údaje medzi materinským jazykom a náboženskou príslušnosťou. V tomto období sa nemusíme obmedzovať na vtedy nedefinované hranice Slovenska, ale platforma celého Uhorska nám bude argumentačne vyhovujúca a ukáže niektoré zaujímavé súvislosti.

¹ M. Tížik označuje slovenskú spoločnosť po štyridsiatich rokoch socializmu ako sekulárnu s katolíckou kultúrou (Tížik, 2005, s. 87), T. Podolinská (Podolinská, 2007, s. 140-141) ako jednu zo súčasných náboženských a duchovných identít Slovenska označuje kolektívnu náboženskú identitu „rurálneho“ katolicizmu v jeho inštitucionalizovanej podobe. (Iné konfesie takéto postavenie v iných kategóriách nedosahujú, pozn. autora)

V prípade obyvateľstva podľa slovenského materinského jazyka je možné potvrdiť, že Slováci² aj na území celého Uhorska ako aj na približnom území dnešného Slovenska³ patrili medzi pomerne silne rímsko-katolícke národnosti (v rámci Uhorska 69 %, na území dnešnej SR až 73,5 % Slovákov patrilo do rímsko-katolíckej cirkvi). Na druhej strane Slováci v Uhorsku mimo územia dnešnej SR, ktorí v tomto roku tvorili síce len 12 % všetkých Slovákov v Uhorsku, už boli z hľadiska konfesijnej štruktúry prevažne luteránmi (56,5 %). Priestorové špecifiká sa vyskytujú aj v prípade Maďarov. Na celom území Uhorska predstavovali 1/3 Maďarov reformovaní (kalvinizmus bol v tomto období najpočetnejšou, aj keď relatívne nie väčšinou, konfesiou iba u sedmohradských Maďarov – 45 %), čiže predpoklad dominance kalvinizmu medzi Maďarmi u nás nie je korektný (Mládek a Káčerová, 2008, s. 188). Je zaujímavé, že medzi Maďarmi na území dnešnej SR mali výraznejšie zastúpenie rímsko-katolíci ako medzi Maďarmi v rámci celého Uhorska.

Ešte zaujímavejšie ukazovatele malo nemecké obyvateľstvo. Aj tí boli v Uhorsku väčšinovo rímsko-katolícki, niekde medzi Slovákami a Maďarmi; podiel luteránov medzi uhorskými Nemcami však bol dokonca nižší ako medzi Slovákami (20,8 % oproti 23,6 %), avšak výraznou konfesiou v rámci obyvateľstva s nemeckým materinským jazykom boli židia, a to najmä na území dnešnej SR. Až tretina obyvateľstva s nemeckým materinským jazykom bola židovského náboženstva. Z opačného pohľadu, pokiaľ ide napríklad o Slovákov, tí mali v rámci Uhorska najvýraznejšie zastúpenie medzi luteránmi – až 38 % uhorských luteránov malo slovenský materinský jazyk, čím ešte v tomto období bola jedinou cirkvou, kde boli Slováci najpočetnejšou národnosťou v rámci všetkých cirkví v Uhorsku, pričom na území dnešného Slovenska až 75 % luteránov boli Slováci. Špecifickí boli opäť židia – v rámci Uhorska boli jeho príslušníci prevažne Maďari 56 %, avšak na území dnešného Slovenska mali prevažne nemecký materinský jazyk (46,6 %).

Aj v roku 1930 sa zachovali v prevažnej miere štruktúrne špecifiká daných konfesií, avšak v presnejšom priestorovom vymedzení – 70 % Nemcov žijúcich na Slovensku boli rímsko-katolíci, 1/3 židov sa hlásila k československej národnosti a väčšina k židovskej a 71 % maďarského obyvateľstva, takmer podobne ako československého (77 %), sa hlásilo k rímsko-katolíckej cirkvi.

Z ostatných významných demografických štruktúr a procesov je vhodné spomenúť vekovú štruktúru a vzťah fertility a etnicity. Práve tieto štruktúry sú v najužšom spojení s reprodukciou etnickej identity, hoci ich interpretačná hodnota môže byť nadsadená z viacerých príčin.

4.3 Etnicita a vek

Význam štúdia etnickej štruktúry aj etnicity v mnohých prípadoch a pri povrchovom videní podstaty veci môže vytvárať nesprávne argumenty. Z viacerých aspektov je to evidentné pri štúdiu vekovej štruktúry. Je dôsledkom prepojenia s populačnými procesmi najmä pôrodnosti, úmrtnosti a migrácie za ostatných 100 rokov

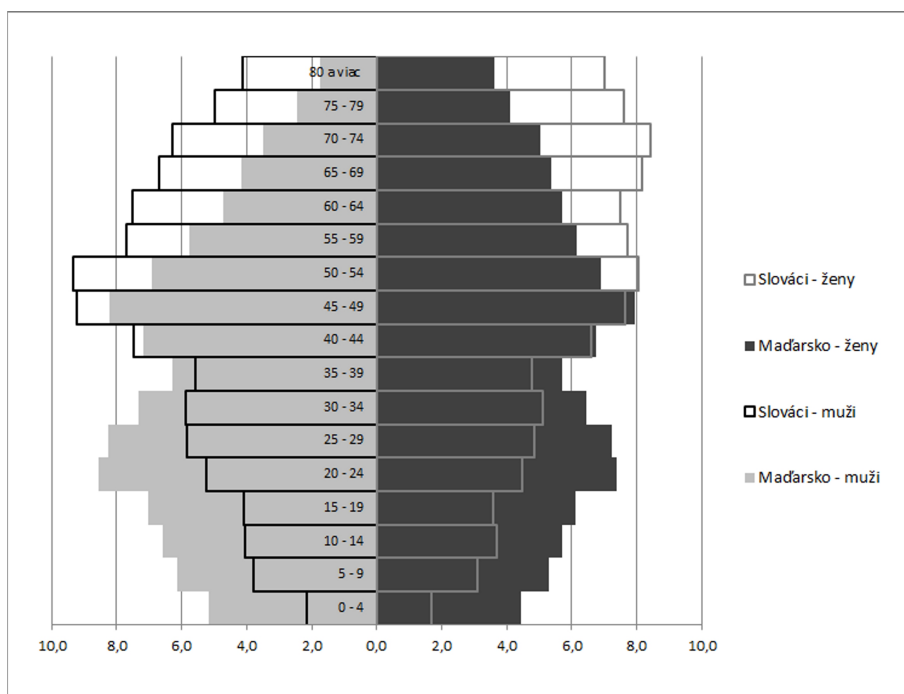
² Etnické skupiny nie celkom korektne stotožňujeme s obyvateľstvom podľa materinského jazyka.

³ Územie Slovenska je približne vyčlenené ako priestor zahŕňajúci všetky župy, ktoré celou časťou ležali na území Slovenska a celé územia žúp, ktoré preťala Trianonská hranica (s výnimkou Mošonskej a Rábskej).

(Káčerová, 2009, s. 121). Pohľad na vekovú štruktúru interpretovanú vekovou pyramídou môže v prípade jednotlivých etnických skupín navodzovať pocit automaticky redukovanej reprodukcie jej príslušníkov (Majo, 2009, s. 149). Často totiž v zmysle tak trochu aj prirodzeného esencionalizovania spoločenských procesov (vrátane etnicity) sa necháme unášať na vlnu skresleného videnia, že etnicita sa reprodukuje sama od seba aspoň tak ako na úrovni biologických znakov populácie. Tento aspekt sa potom prenáša aj do chybných interpretácií prírastku počtu členov etnických skupín na základe udanej národnosti matky pri pôrode. Opäť nastáva esencionalizovanie a akési zabetónovanie etnicity a následné ukazovatele nie sú brané s rezervou. Pri ich automatickom preberaní totiž nemyslíme na to, že etnicita sa vyvíja a človek sa s ňou nerodí a to, že matka je pri pôrode evidovaná ako osoba s rusínskou národnosťou neznamená, že z dieťaťa vyrastie takisto Rusín. Ešte výraznejšie do procesu formovania vekovej štruktúry v prípade etnických skupín zasahujú aj externé faktory, ktoré sa vyskytujú v čase sčítania a sú dôsledkom spoločensko-politických pomerov, prevažne negatívnych. Podnetom na takúto reakciu v deklarovaní skutočnej etnickej príslušnosti môže byť viacero, či už pocit ohrozenia, strata majetku, obmedzený prístup k vzdelávaniu a podobne. Takýto vzťah sa výrazne prejavil v sčítaní obyvateľstva v roku 1950 vo vzťahu k maďarskej národnosti (Gabdzilová, 2011, s. 277).

Výrazný príklad so slovenskými a maďarskými aktérmi v ohľade vekovej štruktúry máme z Maďarska. V rámci nich je subpopulácia Slovákov z hľadiska analytických ukazovateľov výrazne odlišná od majoritnej populácie. Na prvý pohľad akoby sa zdalo, že Slováci od roku 1950 výrazne redukovali plodnosť, čo sa prejavilo na vekovej pyramíde, ktorá má v porovnaní s celomaďarskou populáciou obrátený tvar. Etnický charakter nie je v tomto prípade determinujúci, skôr len kategorizujúci a odráža celkovú situáciu v slovenskej komunite po roku 1947 (po výmene obyvateľstva medzi ČSR a MR), kedy generácie detí narodené po tomto období neboli vychovávané v prostredí, a to nielen v školskom ale aj rodinnom, ktoré by im neraz umožnilo získať a deklarovať nielen slovenskú národnosť, ale ani slovenský materinský jazyk⁴. Nezasvätenému pozorovateľovi by na prvý pohľad mohla prísť skutočne veľmi povrchná myšlienka, že toto obyvateľstvo prestalo privádzať deti na svet. Preto sú interpretácie nedostatočnej reprodukcie v určitých vekových skupinách pri jednotlivých etnikách často povrchné, skôr je potrebné v nich hľadať reflexiu celkovej spoločensko-politickej situácie v danom období a aj iné možnosti, ktoré by mohli ovplyvňovať reprodukciu etnickej identity (obr. 2). Aj na Slovensku sa stretávame s týmto fenoménom najmä v prípade etnických skupín s výraznou disperziou najmä v mestskom prostredí (napr. Česi a Nemci), kedy je evidentné ich starnutie spôsobené jednak zmiešanými manželstvami ako aj nízkou mierou etnickej reprodukcie. Príslušníci týchto národností majú deti, tie však už často nedeklarujú etnickú príslušnosť svojich rodičov, resp. jedného z rodičov. Tento príklad je výrazne viditeľný aj na skôr spomínanej vekovej štruktúre Slovákov žijúcich v Maďarsku.

⁴ K etnickým a jazykovým zmenám Slovákov v Maďarsku po II. svetovej vojne značne prispela výmena obyvateľstva medzi ČSR a Maďarskom v rokoch 1946-1948 a silná vnútorná hospodárska migrácia od roku 1965, ako aj nárast podielu zmiešaných manželstiev (Diviánová, 2002, s. 453).

Obrázok 2 Veková štruktúra Slovákov v Maďarsku a populácie v Maďarsku v roku 2001 (spracované na základe sčítania obyvateľstva 2001 v Maďarsku)

V prípade kompaktnejších etnických skupín je interpretácia generačných premien komplikovanejšia. V menšej miere sa tiež prejavuje medzigeneračný odklon od rodičovskej etnicity, no v prípade regiónov kde má etnická minorita dominantné zastúpenie pristupujú k interpretácii aj argumenty použité v prípade celkovej populácie (migrácia, odkladanie rodičovstva a pod.). Tieto príčiny majú svoje regionálne varianty a opäť sa pokúsime ukázať, že najmä v prípade regiónov kde žijú Slováci aj Maďari nemajú etnické, ale regionálne pozadie s kumulovanými príčinami. Opäť, aplikovanie štruktúrneho pohľadu neobstojí ani v tomto prípade: z hľadiska priemerného veku majú podobnejšie ukazovatele v oboch rokoch sčítania Slováci aj Maďari žijúci na juhozápadnom Slovensku. Čiže Slováci sú z tohto hľadiska bližší k svojim regionálnym spoluobyvateľom inej etnicity, ako k obyvateľstvu rovnakej národnosti žijúceho v najsevernejšej časti krajiny. Podobné vlastnosti vykazujú aj hodnoty vekového mediánu pre sledované populácie. Protiargumentom by mohol byť výber extrémnych regiónov na porovnávanie, avšak na jazyk sa určite tlačia vysvetľujúce argumenty, ktoré etnicitu presúvajú do úzadia (religiozita, urbanizácia, vysťahovalectvo a pod.) (tab. 1).

Tabuľka 1 Porovnanie vybraných ukazovateľov vekovej štruktúry niektorých subpopulácií

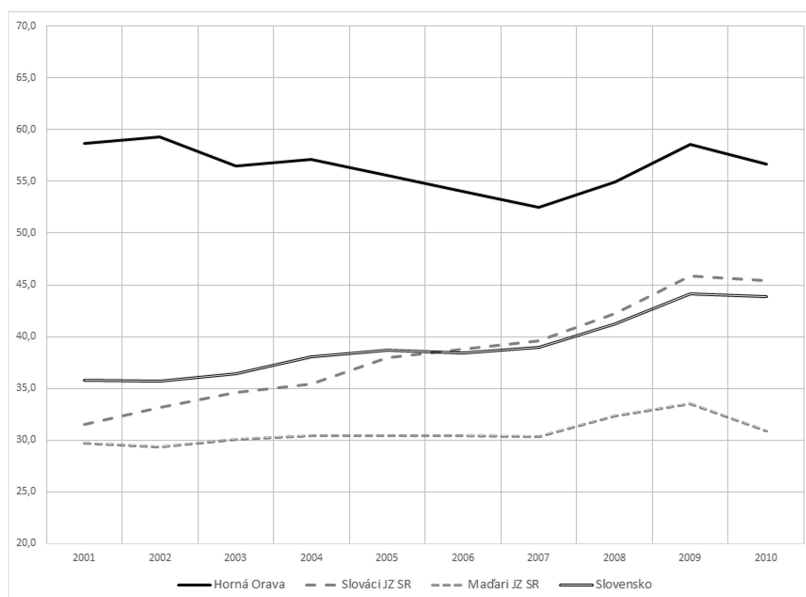
	Priemerný vek		Vekový medián	
	2001	2011	2001	2011
Slováci na JZ SR	35,7	39	32,9	37,6
Maďari na JZ SR	38,8	41,9	38,5	42,2
Slováci na Hornej Orave	30,8	33,8	25,8	31,2

(spracované na základe Sčítaní obyvateľov, domov a bytov 2001 a 2011)

4.4 Etnicita a fertilita

Porovnávanie odlišných ukazovateľov fertility je na celoslovenskej úrovni častým ukazovateľom, ktorý má argumentovať odlišné demografické správanie Slovákov a Maďarov na našom území. Toto porovnávanie je ako východiskový všeobecný argument do určitej miery výpovedný, avšak posilňuje otázný argument etnicity ako demografického vplyvu. Na nasledujúcich ukazovateľoch ukážeme, že ide o skôr o regionálne vplyvy ako o etnické. Totiž, tak ako v prípade veku, aj tu sa ukazuje, že subpopulácie jedného regiónu aj keď odlišnej etnickej príslušnosti majú ukazovatele bližšie v porovnaní s rovnakou etnickou subpopuláciou žijúcou v iných podmienkach.

Častým ukazovateľom porovnávajúcim ukazovatele živorodenosti sú takmer výlučne hrubé miery (napr. Mládek, 2006; Marenčáková, 2003). Vzhľadom na odlišné vlastnosti vekovej štruktúry je v prípade analýzy fertility etnických skupín žijúcich v jednom regióne použitie hrubých mier nevyhovujúce. Ich aplikovanie vedie síce k zaujímavým, ale nie úplne pravdivým interpretáciám. Opäť použijeme príklad dvoch extrémov – populácie Slovákov žijúcich na Hornej Orave a Slovákov žijúcich na JZ Slovensku spolu s maďarskou populáciou. Na porovnanie odlišných regionálnych vlastností fertility použijeme všeobecnú mieru plodnosti vyjadrujúcu počet živonarodených na 1 000 žien vo fertilnom veku danej národnosti. Na obr. 3 sú opäť viditeľné spoločné črty ako v prípade vekovej štruktúry: totiž subpopulácie odlišnej etnicity v rámci jedného regiónu sú si bližšie ako subpopulácie rovnakej etnicity žijúce v inom regióne. Hoci vidieť určitú konvergenciu oboch slovenských subpopulácií, v priemernom pohľade za obdobie 10 rokov predsa geografickej blízkosti týchto javov platí (obr. 3). Podobne regionálne odlišným javom je poradie narodených podľa národnosti matky. V tomto prípade sme vybrali len podiel narodených prvého, druhého, tretieho a ďalšieho poradia v Trnavskom a Nitrianskom kraji a na území SR a pre ženy so slovenskou, maďarskou a všetkými ženami v danej štatistickej jednotke v priemere za roky 2003 – 2012 vrátane. Aj tu sa ukazuje, že ženy slovenskej a maďarskej národnosti v jednotlivých krajoch majú podobnejšie ukazovatele ako ženy na území celej SR. Miernu výnimku tvorí podiel narodených detí prvého poradia v prípade žien v Nitrianskom kraji: tu majú Slovenky podiel podobný skôr populácii Sloveniek v celej SR ako k ženám maďarskej národnosti v kraji, avšak vo všetkých kombináciách ide o podpriemerné alebo nadpriemerné hodnoty (tab. 2).

Obrázok 3 Vývoj všeobecnej miery plodnosti vybraných subpopulácií Slovenska v rokoch 2001 – 2010 (spracované podľa Stav a pohyb obyvateľstva v SR v rokoch 2001-2010 a Sčítania obyvateľov, domov a bytov 2001 a 2011)

Tabuľka 2 Podiel narodených detí v rokoch 2003 – 2012 podľa poradia (v %) vo vybraných krajoch a subpopuláciách

	1. dieťa			2. dieťa			3. a ďalšie deti		
	SR	TT kraj	NR kraj	SR	TT kraj	NR kraj	SR	TT kraj	NR kraj
Slovenky	48,4	51,3	50,9	32,1	34,4	33,3	19,5	14,3	15,8
Maďarky	46,2	50,8	47,9	33,3	35,9	34,3	20,6	13,3	17,8
všetky ženy	47,4	51,2	50,1	31,8	34,7	33,5	20,8	14,1	16,3

(spracované podľa Stav a pohyb obyvateľstva v SR v rokoch 2003-2012)

Vysvetlivky:

TT kraj – Trnavský kraj

NR kraj – Nitriansky kraj

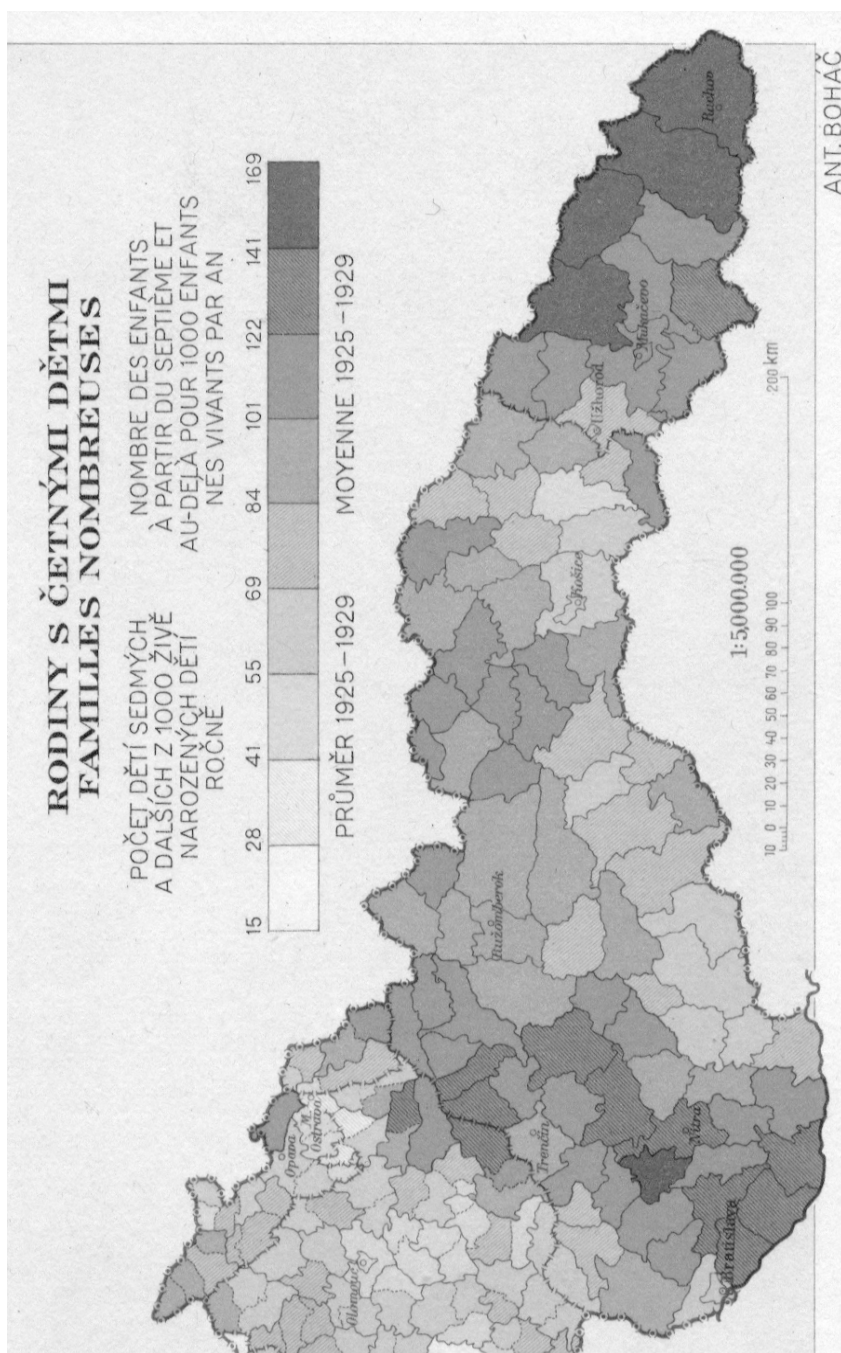
Historickým fenoménom v slovenských ako aj uhorských populačných dejinách je z hľadiska fertility špecifická demografická stratégia obmedzovania reprodukcie - jednodetného systému. Aj v prípade tohto fenoménu M. Sigmundová konštatuje, že ide o hospodárske a nie konfesijné alebo etnické špecifikum (Sigmundová, 1983, s. 565). Už staršie štúdie naznačujú (Kovács, 1923, s. 75), že tento fenomén bol v rámci Uhorska na začiatku 20. storočia rozšírený medzi všetkými väčšími národnosťami (podľa dominantnej národnosti v obci autor boli obce s rozšírenou reguláciou

plodnosti najmä maďarské, rumunské, slovenské, nemecké a iné) ale dokonca aj medzi konfesiami (najmä reformovaní, evanjelici a pravoslávni). V tejto súvislosti si z historických ukazovateľov si môžeme s rozšírením fenoménu zúženej reprodukcie všimnúť, že ide jasne o regionálne a nie etnické špecifikum aj na mape podielu mnohodedných rodín v 30. rokoch 20. storočia v atlase ČSR z roku 1935. (obr. 4) V 30. rokoch sa podľa M. Roupu nepotvrdila etnicita ako faktor ovplyvňujúci rozdiely v úrovni plodnosti medzi okresmi, dokonca v prípade Slovákov bola táto úroveň ovplyvnená inými faktormi ako etnicitou (Roupa, 2012, s. 277).

5 ETNICITA, KULTÚRA A SPOLOČNOSŤ

Predstava, že hranice etnickej a kultúrnej identity splyvajú je pomerne silná. V starších prácach (Bromlej, 1980, s. 88) je síce naznačené slabnutie vzťahu medzi etnickou špecifickosťou a materiálnou kultúrou a etnická špecifickosť zostáva v sfére správania a duchovnej kultúry, viacero prác najmä z oblasti etnológie a kultúrnej antropológie intenzívnejšie poukazuje na slabé prepojenie tohto vzťahu. K. Barth tvrdí (Barth, 1969, s. 15), že etnická hranica definuje skupinu a nie kultúrny obsah, preto pojem etnicity a kultúry nie je totožný ale môže sa prekrývať. Na druhej strane aj kultúrna jedinečnosť nepredpokladá tendenciu izolovanosti, podobne ako spoločné prvky kultúry nepredpokladajú bezproblémové udržiavanie etnickej hranice (Eriksen, 1993, s. 37), aj keď etniká môžu preberať kultúrne vzorce iných etník bez ohrozenia vlastnej identity (Ondrejovič a Krupa, 2009, s. 135). Namiesto spoločnej kultúry ako determinanta etnickej identity je preto vhodnejšie zamerať sa skôr na sociálnu interakciu a sociálnu organizáciu (Eriksen, 1993, s. 36).

V Etnografickom atlase Slovenska pri sa pri členení kultúrnych regiónov etnický prvok neobjavuje. Najmä v historickom agrárnom štádiu vývoja našej spoločnosti je v tomto ohľade silná spätosť s fyzicko-geografickými pomermi vplyvujúcimi na materiálnu kultúru (odev, staviteľstvo), poľnohospodárstvo a následné reflexie aj v obradosloví. Výsledkom je členenie na západoslovenskú, stredoslovenskú a východoslovenskú časť s nížinnými, horskými a zmiešanými podcelkami (Kovačevičová, 1990, s. 104). Spojitosť fyzicko-geografických predpokladov, formy obživy a následnej reflexie v spoločenstve sa teoreticky označuje v kultúrnej antropológii ako ekotyp (Löfgren, 1976; Mitterhauer, 1995; Herzánová, 1999). Mitterhauer (1995, s. 29) zdôrazňuje, že tento prístup dokáže poukázať na veľkú variabilitu rozličných vidieckych typov rodiny ako aj veľkú pestrosť zmien spôsobených hospodárskymi zmenami vo vidieckom spoločenstve. Čiže aj negeografi priznávajú vplyv priestoru a variability prvkov v ňom na formovanie ľudovej kultúry. Dôsledkom toho je, že v rámci jedného kultúrneho regiónu (napr. nížinného) sa objavujú spolu Slováci, Maďari, Rómovia a iní. Pri jednotlivých špecifikách ľudovej kultúry sa následne môžu objaviť rozdiely vyplývajúce však prevažne z konfesijného pozadia. Už výskum na južnom Slovensku v 70. rokoch 20. storočia ukázal, že niektoré kultúrne javy sa diferencujú viac územne ako etnicky. Najmenej sa etnicita ukázala pri formovaní javov výrobnéj povahy, výraznejšie, najskôr v podobe používaného

Obrázok 4 Viacdetné rodiny v okresoch na Slovensku v 20. rokoch 20. storočia (prevzaté z Atlasu republiky Československé, 1935)

jazyka, na javoch v oblasti umeleckej tvorby (ľudová slovesnosť). Na formovaní a diferencovaní javov duchovnej kultúry, rodinného a spoločenského života a etických noriem sa podieľala konfesionálna príslušnosť (Podolák, 1980, s. 72-73). Aj na výskume v hontianskych obciach Veľký Pesek a Sazdice autorky konštatujú, že vzájomné vzťahy v obci nedeterminovali v minulosti etnické činitele, ale konfesionálna príslušnosť a sociálne rozvrstvenie (Škovierová a Sigmundová, 1980, s. 121).

5.1 Etnicita a sčítanie obyvateľstva

Špecifickým problémom vedeckého diskurzu v slovenskej literatúre je časté spochybňovanie sčítania obyvateľstva najmä vo vzťahu k výsledkom týkajúcich sa etnickej štruktúry obyvateľstva. V tomto smere sa v slovenskej spoločnosti vytvorili dve oblasti, kde je toto spochybňovanie najintenzívnejšie. Jedným z nich je sčítanie obyvateľstva v roku 1910 a druhým okruhom sú zistené údaje po roku 1990 najmä vo vzťahu k Rómom. Kým ešte v súčasnosti sa objavujú názory spochybňujúce metódu sebasčítania (Mládek a kol., 2006, s. 99; Lauko a kol., 2013, s. 62), dokonca označujúce ju ako nekorektnú (Dubcová a kol., 2008, s. 130) staršie pochybnosti sa objavili už pri sčítaní obyvateľstva v roku 1910. Spochybňovanie tohto sčítania sa reprodukuje aj v humánnej geografii prakticky až do súčasnosti a to takmer výlučne k etnickej štruktúre (napr. Matlovič, 2005, s. 178). Spoločne sa vyzdvihuje nedôveryhodnosť údajov o klesajúcom počte Slovákov ako dôsledok drastickej maďarizácie a vytvoreniu pojmu tzv. štatistických Maďarov zahrnujúcich osoby hlásiace sa k maďarskej národnosti len podľa štatistiky etnickej štruktúry obyvateľstva. Následný pokles podielu maďarského obyvateľstva pri sčítaní v roku 1930 je okrem odchodu časti maďarského obyvateľstva interpretovaný ako dôsledok „*prirodzeného návratu k svojej pôvodnej národnosti*“ (Očovský, 1992, s. 83). Je potrebné konštatovať, že v etnicky homogénnych slovenských okresoch (napr. oblasť súčasného okresu Detva, regióny Kysuce a Orava) zostala etnická štruktúra v čase maďarizácie prakticky nezmenená (je to spochybniteľné?) a počet a podiel maďarského obyvateľstva narástol v kontaktných slovensko-maďarských zónach a najmä v mestách⁵ (podľa Holec, 2012, s. 93, poklesol podiel slovenského obyvateľstva žijúceho v mestách z 8,6 % v roku 1880 na 8,2 % v roku 1910). O racionalizujúci pohľad sa nedávno pokúsil práve historik Roman Holec, ktorý upozornil na úskalia mechanického porovnávania dochádza k spochybneniu sčítania z roku 1910, s otázkou prečo nespochybňujeme aj československé štatistiky, ktoré môžu „*rovnako verne odzrkadľovať protimaďarské násilné opatrenia nového režimu, ktoré viedli k masovému úteku maďarského elementu a nakoniec k masovému popretiu vlastnej identity; všetko od toho, čo chce autor ukázať a či chce veriť štatistickým údajom, alebo nie*“ (Holec, 2012, s. 126). Ak zvážime, že sčítanie obyvateľstva v roku 1880 je referenčným, tak

⁵ Podľa výpočtov uvedených v Historicko-demografickom lexikóne obcí (Majo, 2012) poklesol podiel obyvateľov so slovenským materinským jazykom v medzi sčítaniami 1880 a 1910 v 45 zo 72 sledovaných okresov (v rekonštrukcii do súčasného územného členenia) a území miest Bratislava a Košice, vo zvyšných 27 okresoch narástol v priemere o 1,7 percentuálneho bodu. Na úrovni obcí (v rekonštrukcii do súčasnej územnej štruktúry) bolo 41 % takých, v ktorých sa podiel slovenského obyvateľstva znížil a zároveň podiel maďarského zvýšil, čiže ani nie väčšina obcí, čím je asi prehnane hovoriť o drastickej maďarizácii minimálne zo štatistického a demografického hľadiska.

percentuálny úbytok slovenského obyvateľstva bol v rokoch 1880 – 1910 v takmer 49 % obcí, kým percentuálny úbytok maďarského v rokoch 1880 – 1921 bolo v 52 % obcí v ich dnešnej štruktúre. Zdá sa preto, že dôsledok oboch politických udalostí (maďarizácia a vznik ČSR) na život národnosti v našom priestore mohol mať aspoň štatisticky rovnaký dopad. Z neskorších údajov môžeme dodnes vidieť demografické (vrátane migrácie a úrovne plodnosti) dôsledky zo sčítania obyvateľstva v roku 1950, keď sa značný počet maďarského obyvateľstva k národnosti neprihlásil (podľa odhadov V. Srba išlo o 75 000 Maďarov, ktorí sa prihlásili k slovenskej národnosti (Srb 1983, s. 68)).

Trend spochybňovania niektorých výsledkom sčítaní obyvateľstva pokračuje vcelku úspešne až dodnes v podobe lamentácie nad tzv. nízkym prihláseným počtom Rómov s doplňujúcim konštatovaním, že „my vieme, že ich je viac“. Zváža totiž k spochybňovaniu metodologického postupu pri sčítaní obyvateľstva, ktorý je v súčasnosti zrejme demokraticky najpriateľnejší aký naša spoločnosť môže mať. Je to dôsledok dlhoročného a silne reprodukovateľného natlačenia sociálneho vylúčenia do etnicity, resp. intenzívna snaha označiť sociálnu, ekonomickú, ale aj kultúrnu depriváciu nálepkou etnicity. V súvislosti so sčítaniami obyvateľstva len ťažko prijímame fakt, že etnická príslušnosť môže byť napríklad aj zdvojená, že sa môže v čase meniť a nemusí byť definovaná univerzálnymi indíciami (napr. jazyk, antropologické prvky), hoci výsledky sčítania a ani štruktúra predložených odpovedí v sčítacích hárkoch až do súčasnosti to stále nepriznáva, hoci v susedných krajinách (napr. Česko a Maďarsko) je možné dlhší čas pri sčítaní obyvateľstva uviesť viac ako jednu etnickú príslušnosť. Našťastie, sčítania trvalo nezaraďujú osoby do kategórií, ani s právnymi dôsledkami nepripisujú identity konkrétnym jednotlivcom (Brubaker et al., 2004, s. 34), aj keď slovenské sčítania sú aj na prelome tisícročí v tomto smere založené na mýte o výlučnej identite a nemožnosti explicitne vyjadriť pocit neprináležania k žiadnej národnosti (Lajčáková, 2012, s. 17).

5.2 A čo Rómovia?

Azda najbizarnejšie sa nielen v humánnej geografii ale aj v celej spoločnosti narába s pojmom a obsahom pojmu Róm, rómsky. V tomto prípade sa pod vplyvom stereotypov a reprodukováných a udržiavaných konštruktov dospelo do štádia, kedy je rómska etnicita ako taká vnímaná apriórne ako problém. Rómske osídlenie, rómska reprodukcia, rómske obyvateľstvo automaticky indikujú problém, a to neraz ako spojenie v podobe etnického problému. Niekedy však autori vcelku nasledovniahodne upozorňujú, že sledovaná problematika sa netýka celej komunity, ale sú len určitými sondami (Šprocha, 2014, s. 14), no v stredoeurópskom priestore je preto potrebné zdôrazniť, že často je tento problém prezentovaný ako sociálny skôr ako etnický (Vašečka, 1999, s. 48) pričom je v slovenskej spoločnosti zakoreneným fenoménom (Podoba 2009, s. 582). Ako upozorňuje A. Mann (2012, s. 49), môže orientácia na etnickú identifikáciu znamenať nebezpečenstvo nárastu vzájomnej nedôvery, etnizácie, čo v konečnom dôsledku môže priniesť segregáciu namiesto integrácie. V analýze slovenského akademického diskurzu P. Drál' konštatuje, že v niektorých prácach sa možnosť vzniku kultúry závislosti prisudzuje nielen segre-

govaným, ale všetkým Rómom, pričom neraz dochádza k esencalizácii rómskej chudoby (2009, s. 204), často sa ako príčina vysokej miery nezamestnanosti u Rómov spomína ich nízka pracovná morálka, nechť vykonávať manuálne práce a pod. (Korec, 2005, s. 100). Ak si priznávame, že etnicita vlastne môže byť problém, môžeme následne vnímať aj našu slovenskosť, či maďarskosť ako problém? Častým výsledkom týchto snáh je, že v spoločnosti máme k dispozícii „presnejšie údaje“ o počte Rómov ako sú cenzové, a ktoré založené takmer výlučne na antropologických a sociálnych konštantách, s ktorými si Rómov v spoločnosti spájame. Ak sa sociálne vylúčení Rómov nechcú prihlásiť k svojej (ale v podstate nami definovanej) etnickej príslušnosti, tak nemusí ísť len o nepochopenie otázky alebo nedostatočné povedomie vlastnej etnickej identity, často môže ísť o to, že táto skupina obyvateľstva sa nestotožňuje so zaradením, v ktorom by ho chcela mať väčšina obyvateľov. A na druhej strane by bolo zaujímavé poznať odpoveď, čo by vlastne spoločnosť získala tým, keby sa všetci majoritou označení Rómovia prihlásili k rómskej národnosti? Je skutočne nevyhnutné tieto údaje poznať a o čo viac by sme sociálne vylúčeným Rómom vedeli pomôcť, ak by sa k nej prihlásili? Alebo by sme len chceli potvrdiť a ospravedlniť esencalizované predstavy o tomto obyvateľstve (najmä z hľadiska kriminality, spôsobu života, ukazovateľov fertility a pod.). Sociálne vylúčeným jedincom by mala spoločnosť vedieť pomôcť aj bez týchto zbytočných zisťovaní. Dôsledkom týchto tendencií tak z viacerých pohľadov dochádza k zaujímavej situácii: na jednej strane nie sú stotožnení s etnickou príslušnosťou, ktorou ich ascribuje majorita a na druhej strane sa stotožňujú s etnicitou okolitého obyvateľstva, čo majorita takisto neakceptuje.

V spleti tejto problematiky vyvstáva jedna zaujímavá analógia: ak na jednej strane vehementne odsudzujeme pripisovanie nesprávnej etnicity Slovákov v období štatistickej maďarizácie, mali by sme podobný postoj a pochopenie zaujať aj v súčasnosti voči Rómom.

6 AKO Z TOHTO PROBLÉMU VYCÚVAŤ?

Zložitým aspektom štúdia etnicity v humánnej geografii je chýbajúca teoreticko-metodologická diskusia k tomuto fenoménu. S etnickou príslušnosťou sa pracuje ako so stavom a nie procesom, málo sa reflektujú zmeny v posune v teoretickom prístupe etnológie a kultúrnej antropológie. Vo všeobecnosti sa vo viacerých najmä postupových prácach takmer automaticky pracuje s tzv. stalinskou definíciou národa⁶, ktorá bola už po roku 1989 v etnológii zanechaná ako prekonaná a nesprávna. Teórii sa vyčítalo, že narába s etnickými skupinami ako izolovanými jednotkami bez interakcie, etnické jednotky boli zároveň kultúrnymi jednotkami (Ferencová, 2005, s. 34-35), v definícii chýbal dôraz na vedomie spoločného pôvodu, spoločných historických osudov a predstáv v podobe etnického vedomia (Botík, 1991, s. 20), jednotlivé prvky, ktoré boli podľa tejto teórie kľúčové na definovanie

⁶ Národ je historicky vzniknuté pevné spoločenstvo ľudí spojených spoločným jazykom, územím, hospodárskym životom a psychickými vlastnosťami prejavujúcimi sa v spoločnej kultúre. Ak chýba čo i len jeden znak, národ prestáva byť národom. (Stalin, 1953, s. 307)

národa sa vyznačujú vysokou variabilitou a dokonca absenciou – najmä jazyk, a rôzne aspekty kultúry (Kaľavský, 1991). Dokonca v niektorých prácach z obdobia socializmu už boli vymenované atribúty ako tie, ktoré nie je vždy možné jasne určiť a nie vždy sa vyskytujú (Wiatr, 1968, s. 197)⁷.

Pridruženým problémom tejto chýbajúcej diskusie v humánnej geografii následne je, že sme v mnohom neopustili platformu esencionalizácie, a tak nielen etnicita, ale aj priestor všeobecne je málokedy považovaný za sociálny konštrukt⁸, ktorý sa v čase a priestore mení pod vplyvom viacerých procesov. Určité zmeny sú však v tomto smere evidentné. Dnes asi nikto nepovažuje rasu za biologickú štruktúru⁹, ale za sociálny konštrukt. Ch. Gallagher tento posun prirovnáva k odklonu od geocentrického k heliocentrickému chápaniu usporiadania slnečnej sústavy (2007, s. 13).

Hoci esencionalizmus prispieva k vysvetľovaniu nielen klasifikácii v ľudskej sociológii, ale aj účinnosti politických mobilizácií a štruktúry diskurzívnych interakcií (Kanovský, 2009, s. 17), zabúdame, že význam etnicity je ovplyvnený sociálnymi interakciami (Ferencová, 2005, s. 40), hoci samotné interakcie medzi skupinami a v rámci skupiny nemôžu produkovať etnickú klasifikáciu (Kanovský, 2004b, s. 17) a etnické skupiny nie sú definovateľné stavmi vonkajšieho sveta, ale produktmi vzťahu sociálny svet – ľudská myseľ (Kanovský, 2004a, s. 106). Jedným z dôsledkov esenciálneho prístupu v demografii, ktorý je zrejme aj najsilnejší je, že etnické skupiny považujeme zároveň za kultúrne skupiny so špecifickou kultúrou a ostrými hranicami. V tomto význame sú teórie, ktoré hlásajú nemenné a fundamentálne rozdiely medzi sociálnymi skupinami označované ako teórie, ktoré potrebujú dekonštrukciu (Verkuyten, 2003, s. 373-4) Ťažšie sa následne uvedomuje, že aj keď existuje podľa Kanovského (2004a, s. 106) všeobecne postulovaný etnický esencionalizmus, esencia „slovenskosti“, či „maďarskosti“ sa nedá univerzálne určiť. Možné atribúty etnickosti (jazyk, územie) sú totiž len indíciami a nie konštitutívnymi zložkami esencie. Esencionalizmus je pritom univerzálnym spôsobom akým sa vytvára poznanie o sociálnych skupinách, pričom v každej kultúre sú niektoré skupiny esencionalizované a každá kultúra má vlastnú ľudovú sociológiu (Kanovský, 2004b, s. 23). Dokonca ani vzdelanie v tomto smere nehrá veľkú úlohu. Podľa zistení N. Maura na vzorke viacerých slovenských vedcov, zistil, že esencionalizovanie sa dá čiastočne vedome prekryť, aj keď zostáva v mysli, bez ohľadu na vzdelanie, avšak pod vplyvom konkrétnych socio-ekonomických faktorov (Maur, 2014, s. 27).

Ak aj analyzujeme rozdiely napr. vo fertilitate či vekovej štruktúre, tak takmer jedným dychom pridávame aj ďalšie faktory (napr. v prípade Maďarov konfesionalitu, u Rómov sociálny status a pod.) čím prekračujeme hranice etnicity ako demo-

⁷ Autor preto prichádza s korigovanou definíciou národa ako „historicky sformovaného trvalého spoločenstva vzniknutého na základe spoločných historických osudov a definitívne upevneného v období kapitalizmu; spoločenstvo vyznačujúce sa vedomím vlastnej odlišnosti ako národa“ (s. 197).

⁸ Svetlú výnimku v rámci slovenskej humánnej geografie predstavuje R. Ištók, ktorý veľmi prehľadne spracoval aj novšie teórie národa a etnických skupín (Ištók, 2003, s. 186-189).

⁹ Rasa nemôže byť z princípu demografickou biologickou štruktúrou, najmä ak ju porovnávame s dvoma typickými štruktúrami, akými sú vek a pohlavie. Obe determinujú postavenie v rámci demografického systému najmä z hľadiska reprodukcie a pravdepodobnosti úmrtnosti. Rasa a rozdiely medzi rasami tieto predpoklady nijako nevytvárajú a ani nedeterminujú postavenie v tomto systéme (nie je biologický rozdiel medzi fertílnym vekom napr. belošíek a černošíek), ale rozdiely sú konštruované sociálne, čiže ich vytvoril, udržiaval a zneužíval iba človek.

grafického faktora a pridávame ďalšie prvky, ktoré etnicitu nedefinujú, ale môžu indikovať, či byť nezávislým, náhodným alebo regionálnym javom, ktorý sa dotýka aj iných etnických skupín. Potvrďuje sa tým vyššie spomínaná teória etnickej identity ako určitej „nádobý“, ktorej prvky nie sú univerzálne platné, ale je nevyhnutné im priznať a následne podľa možnosti aj skúmať ich vnútornú premenlivosť. Tým chceme naznačiť, že etnické skupiny nie sú homogénne a ak medzietnické rozdiely v demografických ukazovateľoch na celonárodnej úrovni označíme ako etnický faktor, ako následne označíme rozdiely v rámci etnickej skupiny?

Nemenej dôležitým prístupom vo vzťahu k priestoru, populačnej geografii a populačným štruktúram je opätovné akcentovanie priestoru a komplexného pohľadu tak typického pre geografiu, bez obmedzenia na štruktúrne východiská. Silnou stránkou geografie je chápanie priestoru tak, ako to naznačuje D. Massey, podľa ktorej je priestor produktom interrelácií, multiplicity, heterogenity a rozličných identít, ktoré v ňom fungujú a formujú ho, ako aj fakt, že podobne ako etnické skupiny, aj priestor predstavuje skôr proces ako uzavretý systém (Massey, 2005, s. 10-11), alebo priestor nepredstavuje prvok, ale súbor vzťahov medzi prvkami (objektmi a produktmi), dokonca medzi priestormi neexistujú hranice, priestory sú viac alebo menej pórovité a v neustálom pohybe, čiže neexistuje statický a stabilizovaný priestor, ktorý možno oddeliť od času (Thrift, 2006, s. 140-142). Akýkoľvek priestor naznačuje, obsahuje a ukrýva sociálne vzťahy (Lefebvre, 1991, s. 82-83), pričom tieto rozličné vzťahy sa v priestore stretávajú, vytvárajú nové priestorové identity (Murdoch, 2006, s. 22). Tieto identity, hoci môžu byť nominálne totožné a štatistické zisťovania ich zahrnú do jednej kategórie, majú za sebou rozličné vzťahy na základe ktorých sa formujú a formujú priestor. Týmto vieme interpretovať aj rozličné demografické rozdiely medzi regiónmi, hoci v nich žijú nominálne rovnaké skupiny ako inde.

7 ZÁVER

Vo vedeckej spisbe ale aj postupových prácach na našej univerzite zaoberajúcich sa komparáciou demografického správania etnických skupín (napr. v našom prípade vynikajúcom príklade Slovákov a Maďarov) sa často možno dočítať, že maďarské obyvateľstvo na Slovensku má odlišné demografické správanie ako Slováci na Slovensku. Áno, z celoslovenského hľadiska to údaje skutočne naznačujú, avšak by bolo žiaduce aby sa k takémuto konštatovaniu čitateľ postavil kriticky a neprevzal ho bez hlbšej úvahy. No je potrebné si uvedomiť, že Slováci obývajú oveľa väčší priestor, ktorý vytvára oveľa viac priestorovo aj štruktúrne väčšiu zmes faktorov ako v prípade Maďarov, ktorí obývajú oveľa menší priestor. Rozdiely, ktoré vidíme na viacerých mapách demografických ukazovateľov na Slovensku a ktoré často kopírujú priestor dominantne obývaný jednou alebo druhou etnickou skupinou totiž vedie k interpretácii, že ide o etnický faktor. Práve naopak, na nižších úrovniach ide o regionálny faktor, ktorý ide naprieč etnickými skupinami tak, ako sme sa to pokúsili dokázať na vybraných ukazovateľoch. Čiže nie etnicita, ale súhrn rozličných regionálnych špecifik (urbanizácia, industrializácia, religiózna štruktúra,

ale aj ekotyp a iné) sú tými pomocnými faktormi, ktoré vysvetľujú túto priestorovú variabilitu. Ak aj by sme uvažili etnicitu ako faktor na národnej úrovni, je potrebné zodpovedať otázku, v akom okamihu a čo vlastne robí etnicitu demografickým faktorom. Možno ju brať ako univerzálny faktor, alebo faktor ovplyvnený mierkou pohľadu? Ak aj niekto stojí za argumentom etnicity (iba ako nominálneho faktora) je potrebné povedať, čím sa etnicita podieľa na špecifickom demografickom správaní. Výlučné deklarovanie ešte nezakladá predpoklad nutného rozdielu. Najmä vtedy, ak sme naznačili, že kultúra nie je výlučne spojená s etnicitou, k týmto faktorom sa pridávajú aj iné, jasnejšie, explanačne prijateľnejšie ako neurčitý, aj keď štatisticky najlepšie evidovateľný fenomén, akým je etnicita. Ako podpora tohto argumentu je vhodné konštatovanie E. A. Hammela (1990, s. 457): „*vysvetlenia demografického (či iného) sociálneho správania na individuálnej úrovni musia byť situované na mikroúroveň, ktorá nielenže odráža aktuálne relevantné ekonomické a ekologické východiská a zastrešujúce sociálne inštitúcie ale zvlášť zahrnuje identitu významných spoluaktérov v spoločenských sieťach*“, prípadne aplikovať etnicitu ako klasifikačný element, ktorý reguluje premenlivosť doteraz nepoznaných ale pravdepodobne dôležitých nezávislých premenných (Hammel, 1990, s. 468).

Etnicita ako súhrn viacerých indícií vrátane vzdelanosti, sociálneho statusu, náboženstva sa môže prejavovať ako štruktúrny a nie regionálny faktor v prípade prvých etáp po migrácii určitej skupiny do nového prostredia, najmä ak žije izolovane, vytvárajúc uzavreté komunity bez interakcie s okolitým prostredím. Aj v tomto prípade však dochádza k postupnému vyrovnávaniu rozdielov. Podľa Hampla a Pavlíka (1977, s. 10-11) na jednej strane narastá homogenita v rámci určitej skupiny, no na druhej strane sa spoločenstvo súčasne vnútorne hierarchizuje a narastá heterogenita spoluexistujúcich štruktúr. V súčasnosti by sme preto napríklad v západnej kultúre ťažko hľadali úplne izolované spoločenstvá, ktoré by navyše boli úplne vnútorne homogénne (preto je potrebné vziať do úvahy aj vnútornú spoločenskú heterogenitu tak jednoliato vnímanej spoločnosti akou sú Rómovia).

Iným aspektom štúdia etnicity na Slovensku je jej výlučné spájanie s Rómami; etnicita sa tu prejavuje ako „problémový jav“ redukuje sa na sociálny aspekt a pozorovanie spoza skiel autobusu v tzv. safari výletoch v rómskych osadách aj v rámci geografickej komunity, hoci môže takáto atrakcia pôsobiť užitočne, reflektujúci pozitívne skúsenosti z minulosti (Kasala, 2011, s. 45). Ukazuje sa, žiaľ, že aj vo vedeckom diskurze radi redukuje etnicitu do rámca spomínaných hraníc, pracujeme s ňou neraz selektívne a esencionalizujúco. Neuvedomujeme si, že etnicita je proces a nie nemenný stav, ktorý by mal ostré hranice a prejavoval sa v časopriestore aj s univerzálnym obsahom. Z hľadiska prác, ktoré v tejto téme v našej humánnej geografii nedávno vznikli, je zatiaľ málo prác, ktoré by myslenie v tomto smere posunuli viac dopredu. Na obhajobu starších prác a názorov citovaných v tomto článku je potrebné povedať, že mnohé z nich vznikli v čase, kedy nové pohľady na etnicitu neboli ešte udomácnené ani v našej etnológii. Je preto na dnešnej dobe a jej predstaviteľoch, ako dokáže s konceptom etnicity, identity a konštruktivismu pracovať a pokúsiť sa naplniť, inovovať, alebo úplne rekonštruovať ich aplikovanie vo vedeckom prístupe v humánnej geografii.

Pod'akovanie

Príspevok vznikol v rámci výskumných projektov VEGA 1/0562/12 a APVV-VV-00818-12.

Literatúra

- A népesség nyelvismerete összevetve a hitfelekezettel. In *A Magyar Szent Korona országai-ban az 1881. év elején végrehajtott népszámlálás eredményei némely hasznos házi állatok kimutatásával együtt*. 1. zv. Budapest: Országos Magyar kir. statisztikai hivatal, s. 508-623. *Atlas republiky československé*. Praha: Česká akademie věd a umění, 1935, 37 s., 55 mp.
- BAČOVÁ, V., ZELOVÁ, A. 1993. Etnické menšiny na Slovensku. *Sociológia*, 25, 4-5, s. 417-431.
- BARTH, K. 1998. *Ethnic Groups and Boundaries. The Social Organization of Culture Difference*. Long Grove: Waveland Press, Inc., 153 s.
- BOURHIS, R. Y., GILES, H., ROSENTHAL, D. 1981. Notes on the Construction of a „Subjective vitality Questionnaire“ for Ethnolinguistic Groups. *Journal of Multilingual and Multicultural Development*, 2, s. 145-155.
- BOTÍK, J. 1991. Etnicita ako základná kategória národopisnej vedy. *Slovenský národopis*, 39,1, s. 18-25.
- BOTÍK, J. 1981. Činitele a tendencie etnokultúrneho vývinu maďarskej národnosti v Česko-slovensku. In Botík, J., Měryová, M., eds. *Teoretické a praktické problémy národopisného výskumu maďarskej národnosti v Československu. Príspevky z rovnomeného seminára v Dunajskej Strede 26.-28. mája 1980*. Bratislava: Národopisný ústav Slovenskej akadémie vied, Kultúrny zväz maďarských pracujúcich v Československu, s. 31-121.
- BROMLEJ, J. V. 1980. *Etnos a etnografia*. Bratislava: VEDA SAV, 336 s.
- BRUBAKER, R., LOVEMAN, M., STAMATOV, P. 2004. Ethnicity as cognition. *Theory and Society*, 33, s. 31-64.
- Bývajúce obyvateľstvo podľa národnosti a podľa pohlavia, päťročných vekových skupín a štátnej príslušnosti. *Sčítanie obyvateľov, domov a bytov 2001, republikové zostavy*. Bratislava: Štatistický úrad SR, 2002.
- Bývajúce obyvateľstvo podľa národnosti, podľa najvyššieho skončeného stupňa školského vzdelania, stupňa ekonomickej aktivity, spoločenskej skupiny, odvetvia národného hospodárstva a podľa pohlavia. *Sčítanie obyvateľov, domov a bytov 2001, republikové zostavy*. Bratislava: Štatistický úrad SR, 2002.
- DIVIČANOVÁ, A. 2002. Strácanie hodnôt materinského jazyka u Slovákov v Maďarsku. In Divičanová, A. *Dimenzie národnostného bytia a kultúry*. Békešská Čaba: Výskumný ústav Slovákov v Maďarsku, s. 450-454.
- DRÁĽ, P. 2009. Lenivosť ako „esencia“ rómskej etnickej identity: Kritická analýza diskurzu slovenskej sociálnej politiky. In Dráľ, P., Findor, A., eds. *Ako skúmať národ. Deväť štúdií o etnicite a nacionalizme*. Brno: Tribun EU, s. 189-224.
- DUBCOVÁ, A. a kol. 2008. *Geografia Slovenska*. Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre. 351 s.
- ERIKSEN, T. H. 2008. Sociální a kulturní antropologie. *Příbuzenství, národnostní příslušnost, rituál*. Praha: Portál, 407 s.
- ERIKSEN, T. H. 1993. *Ethnicity and Nationalism. Anthropological Perspectives*. London, East Haven: Pluto Press. 180 s.
- FERENCOVÁ, M. 2005. Konštruktivistické a esencialistické prístupy k etnickej identite. Prehľad teórií a konceptu identity. In Marušák, J., Ferencová, M., eds. *Teoretické prístupy k identitám a ich praktické aplikácie*. Bratislava: Ústav politických vied SAV, s. 31-42.
- GABDZILOVÁ, S. 2011. Sčítanie obyvateľstva na Slovensku v roku 1950, maďarská menšina a historické súvislosti. *Historický časopis*, 59, 2, s. 263-284.

- GAJDOŠ, P. 2004. Typológia regionálnej diferenciácie SR. In Falt'an, L., Pašiak, J., eds. *Regionálny rozvoj Slovenska. Východiská a súčasný stav*. Bratislava: Sociologický ústav Slovenskej akadémie vied, s. 54-79.
- GALLAGHER, CH. 2007. White. In Hernán, V., Feagin, J., R. *Handbook of the Sociology of Racial and Ethnic Relations*. New York: Springer, 493 s.
- GYURGYÍK, L. 2008. Zmeny v demografickej, sídelnej a sociálnej štruktúre Maďarov na Slovensku. In Fazekas, J., Hunčík, P., eds. *Maďari na Slovensku (1984 – 2004). Súhrnná správa. Od zmeny režimu po vstup do Európskej únie*. Šamorín: Fórum inštitút pre výskum menšín, s. 155-198.
- HAMMEL, E. A. 1990. A Theory of Culture for Demography. *Population and Demographic Review*, 16, 3, s. 455-485.
- HAMPL, M., PAVLÍK, Z. 1977. On the Nature of Demographic and Geodemographic Structures. *Acta Universitatis Carolinae Geographica*, 2, s. 3-23.
- HERZÁNOVÁ, Ľ. 1999. Aplikácia metódy ekotypu pri výskume rodiny na Kysuciach. *Etnologické rozpravy*, 6, 2, s. 96-106.
- HOLEC, R. 2012. Úvahy k fenoménu maďarizácie pred rokom 1918. In Bystrický, V., Kováč, D., Pešek, J. a kol. *Kľúčové problémy moderných slovenských dejín*. Bratislava: VEDA SAV, s. 80-135.
- HORECKÝ, M. 2002. Národnosť alebo materinský jazyk, 1.časť. *Slovenská štatistika a demografia*, 12, 4, s. 41-48.
- IŠTOK, R. 2003. *Politická geografia a geopolitika*. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove. 392 s.
- KÁČEROVÁ, M. 2009. Populačné starnutie obyvateľstva Slovenska. In Bleha, B., ed. *Populačný vývoj Slovenska na prelome tisícročí, kontinuita, či nová éra?* Bratislava: GeoGrafika, s. 105-125.
- KALÁVSKÝ, M. 1991. Etnicita alebo etnické vedomie? *Slovenský národopis*, 39, 3-4, s. 354-357.
- KANOVSKÝ, M. 2009. Esencializmus a etnicita: sociálno-kognitívne vysvetlenie reprezentovania sociálnych skupín. *Sociologický časopis/Czech Sociological Review*, 45, 2, s. 345-368.
- KANOVSKÝ, M. 2004a. Identita a etnicita. Lesk a bieda sociálneho konštruktivismu. *Studia ethnologica*, 2, 12, s. 97-108.
- KANOVSKÝ, M. 2004b. Etnická identita, kognitívny prístup a terénny výskum: Ako na to? *Etnologické rozpravy*, 11, 2, s. 11-24.
- KASALA, K. 2011. Relevancia regionálnej geografie. *Geographia Cassoviensis*, 5, 1, s. 42-46.
- KOREC, P. 2005. *Regionálny rozvoj Slovenska v rokoch 1989-2004*. Bratislava: GeoGrafika. 228 s.
- KOVAČEVIČOVÁ, S. a kol. 1990. *Etnografický atlas Slovenska*. Bratislava: VEDA SAV a Slovenská kartografia. 124 s.
- KOVÁCS, A. 1923. Az egyke és a népszaporodás. *Statisztikai Szemle*, 3-4, s. 65-79.
- LAUKO, V. a kol. 2013. *Geografia Slovenskej republiky. Humánna geografia*. Bratislava: Geografika. 289 s.
- LAJČÁKOVÁ, J., ed. 2012. *Menšinová politika na Slovensku v roku 2012 – výročná správa*. Bratislava: Centrum pre výskum etnicity a kultúry, 104 s.
- LEFEBVRE, H. 1991. *The production of space*. Oxford, Cambridge: Blackwell, 454 s.
- LÖFGREN, O. 1976. Peasant Ecotypes: Problems in the Comparative Study of Ecological Adaptation. *Ethnologia Scandinavica*, 1976, s. 100-115.
- MAJO, J. 2012. *Historicko-demografický lexikón obcí Slovenska 1880-1930*. Bratislava: Štatistický úrad. 2000 s.
- MAJO, J. 2011. Slováci a Maďari v zmiešaných rodinách. Niekoľko postrehov o reprodukcii etnicít v kontaktnom priestore. In Andráško, I., Ira, V., Kallabová, E., eds. *Časovo-priestorové aspekty regionálnych štruktúr ČR a SR*. Bratislava: Geografický ústav SAV, s. 69-74.

- MAJO, J. 2009. Etnická štruktúra obyvateľstva SR. In Bleha, B., ed. *Populačný vývoj Slovenska na prelome tisícročí, kontinuita, či nová éra?* Bratislava: GeoGrafika, s. 148-165.
- MANN, A. 2011. Rómovia v českých zemiach a na Slovensku. In kol. autorov. *Úvod do antropológie etnických menšín*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Fakulta humanitných štúdií, s. 21-52.
- MARENČÁKOVÁ, J. 2003. Vzťah národnostnej štruktúry s pôrodnosťou a vekovou štruktúrou. *Slovenská štatistika a demografia*, 13, 3, s. 32-50.
- MASSEY, D. 2005. *For space*. Los Angeles, London, New Dehli, Singapore, Washington DC: Sage Publications, 222 s.
- MATLOVIČ, R. 2005. *Geografia obyvateľstva Slovenska so zreteľom na rómsku minoritu*. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove, 332 s.
- MAUR, N. 2014. Pragmatické a esencialistické identity v usudzovaní o sociálnych skupinách medzi vedcami. *Slovenský národopis*, 62, 1, s. 7-29.
- MITTERAUER, M. 1995. Peasant and non-peasant family forms in relation to the physical environment and the local economy. In Rudolph, L. R., ed. *The European Peasant Family and Societies. Historical Studies*. Liverpool: Liverpool University Press, s. 26-48.
- MLÁDEK, J., KÁČEROVÁ, M. 2008. Analysis of population ageing in Slovakia: Time and regional dimensions. *Geografický časopis*, 60, 2, s. 179-197.
- MLÁDEK, J. a kol. 2006. *Demogeografická analýza Slovenska*. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave, 222 s.
- MURDOCH, J. 2006. *Post-structuralist geography. A guide to relational space*. London, Thousand Oaks, New Dehli: Sage Publications, 220 s.
- Náboženské vyznání přítomného obyvatelstva v kombinaci s národností a pohlavím. In *Sčítání lidu v republice Československé ze dne 1.prosince 1930*, díl I. Československá statistika, svazek 98, řada VI. Praha: Státní úřad statistický, s. 105-106.
- Narodení podľa vitality, legitimacy, poradia a národnosti matky 2001-2012. *Stav a pohyb obyvateľstva v Slovenskej republike v roku 2001-2012*. Bratislava: Štatistický úrad SR, 2004-2013.
- Obyvateľstvo trvalo bývajúce v okresoch SR podľa národnosti a najvyššieho dosiahnutého vzdelania. *Sčítanie obyvateľov, domov a bytov 2011*. Bratislava: Štatistický úrad SR, 2013.
- Obyvateľstvo trvalo bývajúce v SR podľa národnosti, pohlavia a veku. *Sčítanie obyvateľov, domov a bytov 2011*. Bratislava: Štatistický úrad SR, 2013.
- OČOVSKÝ, Š. 1993. Interpretácia štatistických údajov o národnostiach na Slovensku. In Plichtová, J., ed. *Minority v politike. Kultúrne a jazykové práva*. Bratislava: česko-slovenský výbor Európskej kultúrnej nadácie, s. 82-88.
- OČOVSKÝ, Š. 1992. Faktory zmien etnickej štruktúry obyvateľstva na Slovensku v 20.storočí. *Geographia Slovaca*, 1, s. 47-54.
- ONDREJOVIČ, S., KRUPA, V. 2009. Problémy etnickej identity a jazyka vo väčších politických celkoch. In Kiliánová, G., Kowalská, E., Krekovičová, E., eds. *My a tí druhí v modernej spoločnosti*. Bratislava: Veda SAV, s. 131-136.
- PAUKOVIČ, V. 1994. Etnická štruktúra Slovenska, jej vývoj, demografické a sociálne charakteristiky. *Sociológia*, 26, 5-6, s. 425-437.
- PODOBA, J. 2009. Identita a moc: etnický konflikt v kontexte transformačných procesov. In Kiliánová, G., Kowalská, E., Krekovičová, E., eds. *My a tí druhí v modernej spoločnosti*. Bratislava: Veda SAV, s. 554-585.
- PODOLÁK, J. 1980. Niektoré poznatky z národopisného výskumu maďarského etnika na južnom Slovensku (1970-1974). In Botík, J., Méryová, M., eds. *Teoretické a praktické problémy národopisného výskumu maďarskej národnosti v Československu. Príspevky z rovníomenného seminára v Dunajskej Strede 26.-28. mája 1980*. Bratislava: Národopisný ústav Slovenskej akadémie vied, Kultúrny zväz maďarských pracujúcich v Československu, s. 65-75.
- PODOLINSKÁ, T. 2007. „Quo vadis Domine?“ K typológii súčasných náboženských a duchovných identít na Slovensku. *Slovenský národopis*, 55, 2, s. 135-158.
- ROUPA, M. 2012. Demographic Behaviour and the Modernization Process: A Cross-Sectional Study of Fertility Determinants in Slovakia 1930. *Sociológia*, 3, s. 255-290.

- Sobáše podľa národnosti snúbencov. *Stav a pohyb obyvateľstva v Slovenskej republike v roku 2003-2012*. Bratislava: Štatistický úrad SR, 2004-2013.
- SRB, V. 1983. Zmeny v národnosti obyvateľstva ČSSR v letech 1950-1980. *Český lid*, 70, 1, s. 66-75.
- STALIN, J. V. 1953. *Works*, volume 2, Moscow: Foreign Languages Publishing House, 440 s.
- SIGMUNDOVÁ, M. 1983. K otázke tradície systému jedného dieťaťa v rodine. *Slovenský národopis*, 31, 3-4, s. 561-567.
- Szlovák. A népesség korév és nemek szerint, a nemek aránya. Magyarországon bejegyzett ki-sebbségek adatai. *Népszámlálás 2001*. [online] [cit. 2014-10-01]. Dostupné na: <http://www.nepszamlalas2001.hu/hun/kotetek/24/tables/loadszlovak2_1.html>
- ŠKOVIEROVÁ, Z., SIGMUNDOVÁ, M. 1980. Sociálne vzťahy v etnicky zmiešanom spo-ločenstve. In Botík, J., Méryová, M., eds. *Teoretické a praktické problémy národopisného vý-skumu maďarskej národnosti v Československu. Príspevky z rovnomeného seminára v Du-najskej Strede 26.-28. mája 1980*. Bratislava: Národopisný ústav Slovenskej akadémie vied, Kultúrny zväz maďarských pracujúcich v Československu, s. 115-121.
- ŠPROCHA, B. 2014. *Reprodukcia rómskeho obyvateľstva na Slovensku a prognóza jeho populačného vývoja*. Bratislava: Prognostický ústav SAV a INFOSTAT – Výskumné demografické centrum, 177 s.
- TÍŽIK, M. 2005. Vplyv právnej regulácie na rozvoj náboženského života v SR. *Sociológia*, 37, 1, s. 59-89.
- THRIFT, N. 2006. Space. *Theory, Culture and Society*, 23, 2-3, s. 139-155.
- VÁŠEČKA, M. 1999. Romanies in Slovakia on the Eve of the Millennium - A Social or an Ethnic Problem. *SEER – South-East Europe Review for Labour and Social Affairs*, 1, s. 47-53.
- VERKUYTEN, M. 2003. Discourses about ethnic group (de-)essentialism: Oppressive and progressive aspects. *British Journal of Social Psychology*, 42, s. 371-391.
- WIATR, J. J. 1968. *Společnost. Úvod do systematické sociologie*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 360 s.
- ZELINSKY, W. 2001. *The Enigma of Ethnicity. Another American Dilemma*. Iowa City: Uni-versity of Iowa Press, 315 s.

Some Remarks about the Ethnicity Concept in Current Slovakian Human Geography

Summary

Ethnicity in Slovakian human geography research and pedagogy as well has under-gone very little shift towards the redefinitions of ethnicity that has been used in eth-nology, and cultural anthropology. We tend to perceive ethnic groups still as rather isolated entities with little interaction and almost natural reproduction. Very little attention is paid to the process of assimilation process as a demographic factor, eth-nicity is mainly seen as a stable status rather than evolutionary process. If the notion of ethnicity is used, it is almost always connected to Roma ethnic group with en-compassment of many essentialist and stereotypical views that are reproduced in society, and even among some scientist (Romas as homogeneous group, yet “prob-lematic” considering the aspects of the fertility, unemployment and crime rates and many others).

In the paper we attempt to deconstruct the notion of ethnicity as a demographic factor. Many demographic works aim at this factor, but the further explanation and detailed view on regional population changes show, that ethnicity itself is very weak factor, and rather other issues have more salient role (social status, religion, occupation). We use the notion of vicinity (subpopulations living closer are in rates less different than the same nominal subpopulation living elsewhere). For this argu-ment, we use examples of Slovaks and Hungarians living in south-western Slovakia

and figures of age structure, fertility (fertility rate, proportion of 1st, 2nd and 3rd born children, education level, etc.) where Slovaks and Hungarians in this region are in these figures much similar than with the Slovaks living in Northern Slovakia.

Ongoing process in many papers considering ethnicity is the issue of censuses. Many historians have been challenging the data from 1910, due to the process of intensive “magyarisation” in Hungarian Empire. Specific issue is free declaration of own ethnicity, which, is, according to some authors, matter of discussion, whether this approach is correct, or not. Even today, the questions on ethnicity in censuses consider ethnicity as rigid, without any possibilities of declaration of being without ethnicity, or having dual ethnicities (Lajčáková, 2012, p. 17). Together with the topics mentioned above, the number of Romas in Slovakia has been always corrected with more accurate numbers, as the census number is a matter of challenge.

If we speak about ethnicity in Slovakian human geography, we speak almost always about Romas. Ethnicity is here perceived as a social issue, Romas are seen as homogeneous group who is known for specific demographic behavior, high crime rates, or social exclusion. General discourse direction has been shifted to the status that Roma ethnic group = socially problematic group, without distinctions.

Specific attention is paid to the connection between ethnicity and culture. Here we try to prove, in accordance with Barth (2008) that ethnicity and culture are not the same entities, but can have more or less similar or different intersections. One of them is ethnicity and religion. Ethnic groups in Central Europe are sometimes seen as religiously specific. But many times it is just a regional peculiarity. We have provided examples of different religious structure in different regions for Slovaks, Hungarians, Germans and Jews in 1880 and 1930 either in Hungarian Empire, or in Czechoslovakia.

We are not stating that ethnicity should be removed from the study objects in demography, human geography and population geography. We just tried to outline, that many aspects in demographic behavior that are seen as ethnic have more complicated background (religion, social status, occupation), and labeling this issues with ethnicity only would deny the vast number of identities, multiplicities, interrelations and trajectories that are found in every region that should be comprehended as open (Massey, 2005, p. 11) just like the ethnicity should not be perceived as rigid body without interactions, fluidity and possibility of content and boundary change.